

סדרי הופעת שמות השבטים בתורה

דבורה רוזנוסר

חמש עשרה פעמים מופיעים שמות השבטים בתורה,¹ והם סדורים בשנים עשר אופנים שונים. תופעה מעניינת זו נדונה על ידי מפרשי המקרא היוצאים מתוך ידיעה ברורה כי לא רק שיש ללמוד כל מילה ותג בתורה לעומק אלא גם סדר המילים אומר דרשני ויש לנסות להבינו ולחקרו, כי תורה היא, דבר ה' הוא, ולימוד הוא צריך. לימוד מעמיק זה יתרום ויוסיף ללמוד עובדות חדשות, נקודות מבט מעניינות ומסרים חינוכיים וערכים המוסיפים נדבכים חשובים ועמוקים בלימוד התורה. במאמר זה נבדוק את רשימות השבטים במקרא, נעקוב אחרי קריטריונים מרכזיים ומשניים של הרשימות ונסה להסביר את השינויים הכולטים והפחות בולטים וסביבותיהם, תוך הגדרת והשוואת גישות הפרשנים השונים.²

1 סדר הרשימות בתורה:

- א. סדר לידתם (בראשית פרקים כט–ל ופרק לה)
- ב. סדר בני יעקב לאחר הולדת בנימין (בראשית לה, כג–כו)
- ג. היורדים למצרים (בראשית מו, ח–כח)
- ד. ברכת יעקב לבניו (בראשית מט)
- ה. סדר הבאים מצרימה (שמות א, א–ה)
- ו. סדר נשיאי המטות שיעזרו במפקד (במדבר א, א–יט)
- ז. מפקד א (במדבר א, כ–נד)
- ח. סדר הדגלים (במדבר ב)
- ט. קרבנות הנשיאים בחנוכת המשכן (במדבר ז)
- י. סדר המסעות (במדבר י, יב–כח)
- יא. סדר המרגלים (במדבר יג, א–טז)
- יב. מפקד בניי אחרי חטא בעל פעור (במדבר כו)
- יג. מפקד נשיאי המטות לחלוקת הארץ (במדבר לד, יז–כט)
- יד. סדר העמידה על הר גריזים והר עיבל (דברים כו, יב–יג)
- טו. ברכות משה לשבטים (דברים לג).

2 עיין במאמרו של הרב ש"ח ברנשטיין, "שבטי ישראל (סדר הופעתם בתורה)", שמעתון, 50 (תשל"ז), וכן במאמרו של הרב מ' גרוזמן, "סדרם של שבטי ישראל בתורה", ניב המדרשה, יג (תשל"ח-תשל"ט). שני המאמרים מביאים את כל הרשימות המופיעות בתורה, מציגים חלק מהבעיות ברשימות שונות ומביאים פתרונות מסוימים ומועטים, בהסתמך על דברי הפרשנים או בהנתם האישיים בפסוקים. גם מאמרו של י' שיניץ ("The listing of the tribes of Israel", JBC, 24 [1996]), מציין חלק קטן מן הקשיים ומציע פתרונות. חוץ מפעמים ספורות שהוא מביא בהן פתרונות בשם הראב"ע יתר הפתרונות שהוא מציע מובאים כחידושי האישיים או בשם "פרשן אחד", בלי להביא דברים בשם אומרים, אם כי חלק מהפתרונות שהוא מציע כבר נמצאו בדברי הפרשנים (כגון הרמב"ן ואברבנאל).

רשימה א – סדר לידתם (בראשית כט, לב – ל, כד; לה, יח):

1. ראובן	5. דן	7. גד	9. יששכר	11. יוסף
2. שמעון	6. נפתלי	8. אשר	10. זבולון	12. בנימין
3. לוי				
4. יהודה				

סדר זה אינו דורש הסברים, והיינו מצפים כי סדר זה יחזור בעוד מקומות בתורה, אך כפי שנראה להלן סדר הופעתם משתנה ברשימות הבאות.

רשימה ב – לאחר שנולדו כל השבטים מונה המקרא 12 שבטים (בראשית לה, כג–כו):

1. ראובן	7. יוסף
2. שמעון	8. בנימין
3. לוי	9. דן
4. יהודה	10. נפתלי
5. יששכר	11. גד
6. זבולון	12. אשר

הרמב"ן (בראשית מו, ח) מסביר: "דרך הכתוב למנות בני הגברות יחד בתחילה... או למנותם כתולדותם, הבכור בכורתו והצעיר כצעירותו..."

כאן אמנם בני הגבירות נמנים תחילה ואחר כך בני השפחות, כסדר הולדתם.³

רשימה ג – סדר הירודים למצרים (בראשית מו, ח–כח):

1. ראובן	7. גד	9. יוסף	11. דן
2. שמעון	8. אשר	10. בנימין	12. נפתלי
3. לוי			
4. יהודה			
5. יששכר			
6. זבולון			

אין זה סדר הולדתם או סדר גבירות-שפחות שראינו לעיל, ומסביר הרמב"ן (שם יח): "אבל בכאן משום שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרים הקדים המרובה בנפשות ולכן הזכיר רחל בתוך הלהיונות [פלגשים] והוצרך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב".⁴

3 ולא כפי שנראה להלן כי הסדר הפנימי של בני השפחות משתנה.

4 חס הקב"ה על כבודו של רחל אמנו הגבירה ולכן "בזבוה" התורה שתי מילים, "אשת יעקב", כדי שלא נזלזל ולו גם

כלומר, מטרת המניין כאן ממוקדת במספר בני ישראל היורדים למצרים, שבגדול החל ובקטן כילה, כדלקמן:

33	–	מספר ילדיה של לאה ובני בניה –
16	–	מספר ילדיה של זלפה ובני בניה –
14	–	מספר ילדיה של רחל ובני בניה –
7	–	מספר ילדיה של בלהה ובני בניה –
70 נפש.	–	סה"כ –

צורך המור מתייחס לחשיבות המספרים: "הקב"ה חולק כבוד לרבים⁵ ולכן קדמו בכל מקום בני לאה משום שהם מרובים מבני רחל ומבני השפחות"⁶.

רשימה ד – ברכות יעקב לשבטים (בראשית מט):

ראובן	דן	יוסף
שמעון	גד	בנימין
לוי	אשר	
יהודה	נפתלי	
זבולון		
יששכר		

רק שישה שבטים כתובים כסדר לידתם – ראובן, שמעון, לוי, יהודה, יוסף ובנימין. סדרם של השבטים האחרים דורש הסבר בנקודות הבאות:

א. מדוע הוקדם זבולון ליששכר? ב. מדוע חל אי סדר בבני השפחות. בתשובות המפרשים לשאלה הראשונה נבחין בשתי גישות מרכזיות. האחת היא גישה ערכית-חינוכית, כפי שמסביר **הספורנו**:

כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שישג אדם קודם די מחסורו כנאמר אם אין קמח אין תורה וכשיסיע האחד את חברו להמציאו די מחסורו שיעסוק בתורה כמו שאמר בזבולון הנה עבודת האל יתברך בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחדת לשניהם וזאת היתה כוונת התורה במתנות כהונה ולויה שייסיע כל העם לתופשי התורה שהם הכהנים והלויים כאמרו יורו משפטך ליעקב (דברים לג, ו) ויזכו כולם לחיי העוה"ב⁸ (במדבר ב, ז).

לרגע ברחל.

5 ואמנם ראינו את חשיבות הרבים גם בהקשרים אחרים, כגון "ברב עם הדרת מלך", או בהקשר הלכתי: "אחרי רבים להטות", וכן "יחיד ורבים הלכה כרבים".

6 ואמנם בכל מנייני השבטים, ללא יוצא מן הכלל, הכתוב מתחיל במניין בני לאה, אם כי לא תמיד נמנים כל בני לאה בבת אחת.

7 תופעה זוהי קיימת בברכות משה לשבטים.

8 וכן בפירושי הרד"ק במקום. פירושו זה תקף לדעת הרד"ק והספורנו גם בברכות משה לשבטים.

על יחס הכבוד לזבולון המפרנס את יששכר ניתן ללמוד גם מסדר הדגלים, כשדגל יהודה כולל את יששכר וזבולון, וכך מפרש **בעה"ט**: "מטה זבולון ולא אמר ומטה כדרך שנאמר באחרים [גד, בנימין, נפתלי] לפי שהיה זבולון עוסק בפרקמטיה ונותן לתוך פיו של יששכר, לכן לא רצה הכתוב לעשותו טפל ליששכר" (במדבר ב, ז), כי הרי זה משמעותו של וי"ו החיבור, אלא אמר "מטה" שמשמעותו שהוא בריה עומד בפני עצמו ושכרו גדול ביותר, וכן משה רבנו ע"ה הקדימו ליששכר (דברים לג, יח).

מול גישה זו נראה את דברי **החזקוני** המייצג גישה פרקטית, טכנית הקשורה לנחלותיהם בארץ: "זבולון לחוף ימים: הזכיר השבטים כסדר תולדותם רק זבולון שהזכירו קודם יששכר לפי שנחלת יששכר נפלה בין זבולון ובין דן". כך מפרש גם **ראב"ע**.

גם בתשובות המפרשים לשאלה השנייה של סדר בני השפחות מצינו גישות פרשניות שונות. חז"ל בב"ר (צט, יב) מעירים כי סמיכות דן וגד היא על דרך הניגוד: "..." והוא יגוד עקב כיון שראה יעקב לשמשון הבא מדרך אמר 'לישועתך קיויתי ה' '. אין זה מביא את הגאולה אלא מגד, ' ' והוא יגוד עקב, אותו שבא בעקב [בסוף], שנאמר: 'הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא' שהוא משבט גד".

כלומר, מאורע חשוב ביותר בהיסטוריה של עם ישראל [גאולה] כבר נצפה על ידי יעקב ומשחק תפקיד בכמה מברכות השבטים וכאן משמש קריטריון בסדר הברכות, כשמחד גיסא שבט שלא זכה ומאידך גיסא שבט שזכה שממנו תבוא הגאולה השלמה.

בניגוד לגישתו ההיסטורית של המדרש מפרש **הספורנו** את הקשר בצורה עניינית: "גד גדוד יגודנו, אחר שאמר לדן שנלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גידוד שייגוד ויכרות סוסו ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקד". כלומר, סמיכות השבטים מציינת שני שבטים העוסקים במלחמה עם אויבי ישראל בשיטות ובטכניקות שונות.

גם הטור רואה בסמיכות קשר למלחמות ישראל: "גד גדוד יגודנו, ואם תאמר כיון שגד מתעסק במלחמות אימתי ירע ויקצר על כן אמר מאשר שמנה לחמו והוא (אשר) יתן מעדני מלך (לגד)". היוצא לפי דבריו כי בנוסף לזבולון המפרנס את יששכר העוסק בתורה, גם אשר מפרנס את גד העוסק במלחמה.

גם **האברבנאל** (עמ' תלו) רואה במניין קו מרכזי של סדר הולדתם:

והקדים בבני השפחות דן מפני מעלתו שהיה ראשון מבלהה כי הוא נולד ראשונה ואח"כ להשוות ענינם זכר גד שהוא הבן הראשון לזלפה שפחת לאה [כבוד לבכורים] ואח"כ זכר אשר שנולד אחרי גד [לפי הסדר], ונפתלי בן בלהה זכר באחרונה לדבקו עם בני רחל גבירתה שהיו הנולדים באחרונה.

9 עיקרון סדר הנחלות בארץ יופיע להלן בדברי פרשנים שונים בהסבירם את רשימות השבטים השונות (רשימות יד וטו).

10 סמיכות על דרך הניגוד נפוצה מאוד בתורה, ועיין בראב"ע בנושא סמיכות מעשה יהודה ותמר למכירת יוסף, וכן בסמיכות מלחמת עמלק לבואו של יתרו למדבר.

11 כשראה יעקב שמשון עתיד לנצח כל כך הרבה אנשים היה סבור שהוא משיח, אבל בראותו את סופו שעתידי הוא ליהרג ביד פלישתים אמר "לישועתך קיויתי ה'": אני מצפה לישועתך שתשלח את המשיח האמתי (ב"ר).

רשימה ה – סדר הבאים מצרימה (שמות א):

ראובן	בנימין
שמעון	דן
לוי	נפתלי
יהודה	גד
יששכר	אשר
זבולון	יוסף

סדר זה דומה למה שראינו ברשימה ב: בני הגבירות ואז בני השפחות לפי הסדר. על רשימה זו מעירים חז"ל (שמו"ר א, 1): "הדא הוא שאמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי – למה אין שמות של שבטים שונים בכל מקום אלא פעמים שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה שלא יאמרו בני גבירות תחילה ובני שפחות אחרונה ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו".¹²

המהרז"ו מסביר: "שהיה לו לחשוב כמו שחשבם בראשית (לה, כג-כו) בני הגבירות תחלה, וזהו שהשיב שלא יאמרו שמצד צדקתם וחכמתם כולם שקולים ושונים... אין שייך בהם עיקר וטפל שכולם עקרים". יוסף נמנה כאן אחרון כי לא ירד עם אחיו אלא היה כבר במצרים. **ר' בחיי** מוסיף סיבות מוסריות, ערכיות לכתיבת יוסף בסוף:

והזכיר יוסף באחרונה לשני טעמים, האחד: כדי שלא ישתררו בני הגבירות על בני השפחות ועל כן נכתבו דן, נפתלי, גד ואשר שהם בני השפחות באמצע בין בנימין ויוסף. והשני: מפני שיוסף היה גדול שבכולן במעלה וכבוד לכן הזכירו באחרונה דרך שפלות כי כן דרך הצדיקים כל זמן שהקב"ה מוסיף להם כבוד וגדולה הם מוסיפים מעצמם שפלות וענוה.

כלומר, בסיבה הראשונה מובא רעיון כללי המתאים לכל השבטים וניתן היה בעיקרון לכתוב בן גבירה אחר בסוף הרשימה, ואילו בסיבה השנייה ממוקד ר' בחיי דווקא ביוסף הכתוב בסוף.

רשימה ו – נשיאי המטות שיעזרו במפקד (במדבר א, א-יט):¹³

ראובן	מנשה
שמעון	בנימין
יהודה	דן
יששכר	אשר
זבולון	גד
אפרים	נפתלי

12 מ' גרינברג במאמרו "Understanding Exodus" בתוך The Heritage of Israel כרך שני חלק א (ירושלים 1969) מביא את פירוש חז"ל הנ"ל להסבר ההבדל שבין מניין השבטים בבראשית לזה שבתחילת שמות.

13 טבלה מסכמת של רשימות השבטים בספר במדבר ניתן למצוא בספרו של י' רוזנסון, דברים במדבר, ירושלים תשס"ד, עמ' 21.

גם כאן הסדר הכללי הוא בני הגבירות ובני השפחות אחריהם, אפרים ומנשה מוזכרים במקום יוסף, ולוי אינו מוזכר כלל כיוון ששבטו לא נמנה עם יתר השבטים.¹⁴

אמנם הסדר הכללי נשמר, אך יש להסביר: א. מדוע קדם אפרים הצעיר למנשה הבכור, ב. מדוע חל אי סדר פנימי בשמות בני השפחות, כששבט דן במקומו אך האחרים זו.

הראב"ע משיב על שתי השאלות:

והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו [שהקדים אפרים למנשה בברכתו] והקדים אפרים ומנשה לבנימין [אע"פ שהם צעירים יותר] כי הם במקום יוסף ואחרי כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואח"כ גד [לפני נפתלי הגדול ממנו] כי הוא בכור שפחת לאה [כבוד לבכורים].

כלומר, במפקד זה כבר יש "הצצה" למפקדים הבאים העוסקים בסדר החניה ובמסע המהנות, כששבט לוי אינו כלול במניינים אלה ושיקולי בכורה והשבטים החונים על כל דגל נכנסים לתמונה.

רשימה ח – סדר הדגלים (במדבר ב):		רשימה ז – מפקד א של בני ישראל (במדבר א, כ-נד):	
אפרים	יהודה	אפרים	ראובן (לבני יוסף)
מנשה	יששכר	מנשה	שמעון
בנימין	זבולון	בנימין	גד
דן	ראובן	דן	יהודה
אשר	שמעון	אשר	יששכר
נפתלי	גד	נפתלי	זבולון

סדר השבטים ברשימה ז הוא כסדר הדגלים ברשימה ח, אלא שברשימה ז התחיל הכתוב בדגל ראובן ואילו ברשימה ח החל בדגל יהודה והחונים עליו.

דגל מזרח: יהודה, יששכר וזבולון
דגל דרום: ראובן, שמעון וגד
דגל מערב: אפרים, מנשה ובנימין
דגל צפון: דן, אשר ונפתלי.

יש להסביר:

א. מה משמעות קבוצות אלה ומיקומן?

ב. מדוע עבר גד לדגל ראובן?

ג. מדוע נמנה אשר לפני נפתלי?

ד. מדוע החל בדגל ראובן ברשימה ז ובדגל יהודה ברשימה ח?

14 לשיטת הרמב"ן יהי מניין השבטים תמיד אך ורק 12, כפי שהוא כותב (במדבר ז, ז; דברים לג, ו): "כי לא ימנו שבטי ישראל לעולם רק שנים עשר", ומכיוון שלוי אינו נמנה כאן מונים בנפרד את מנשה ואפרים.

ה. מדוע מקדימים לפעמים את אפרים למנשה (רשימות ז, ח) ובמקומות אחרים מופיע מנשה לפני אפרים (במדבר כו וכן במדבר לד)?

הרמב"ן (ב, ג) מסביר: "והנה הפאות תחילתן מן המזרח כמהלך השמש ואחריו הדרום ואחריו המערב ואחריו הצפון", כלומר סדר המסעות (רשימה ח) מותאם לשיטתו למהלך הטבעי של השמש. בהמשך דבריו מעמיק הרמב"ן במבנה כל קבוצה ובסדרן כשלדעתו הדגלים מסודרים בסדר יורד, מהחשוב ביותר ומטה: "אמר לו [הקב"ה למשה] מזרח שממנו יוצא אור לעולם יהיה כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה, ועליו שבט יששכר שהוא תורה, ועליו מטה זבולון שהוא בעל עשירות", כלומר שלושת היסודות המרכזיים בחיי האומה – מלכות, תורה וקמה – נמצאים בדגל זה שנקרא, לדעת הרמב"ן, "דגל התורה".¹⁵ אחריו מסביר הרמב"ן את דגל ראובן: "דרום, טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאים ממנו לעולם והוא כנגד ראובן שהוא בעל תשובה והתשובה מדה טובה... ועליו גד שהוא בעל גבורה, ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו" ושניים יסעו שהתשובה שניה לתורה". הדגל השלישי נקרא, לדעת הרמב"ן, "דגל גבורה" (רוחנית), ודווקא דגל מערב מציין התגברות על היצר כי במערב שוכנת שכניה: "ושכינה לעולם כמערב, בגבול בנימן, שנאמר 'לבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו' (דברים לג, יב), ושלישים יסעו, נאה לתורה ולתשובה, גבורה כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו".

הדגל בצד צפון המסמל חושך, כי אין שמש זורחת שם, מסומל על ידי שבט דן שהחשיך את העולם בעבודה זרה שעשה ירבעם. כדי לאזן את החושך של דן שמו את שבט אשר עמו להאיר את החושך, ועליו שבט נפתלי שהוא בעל ברכה.

כך כל דגל מייצג יסודות רוחניים וערכים חיוניים לקיומו של עם ישראל. המסר המרכזי לדעתו הוא "שהיה הכל בחכמה וכבוד וגדולה לישראל ולכן יזכיר הכתוב הכל בפרט". בניגוד לגישתו הרעיונית-מוסרית של הרמב"ן מציע **האברבנאל** קריטריון פיזי-צבאי להסבר סדר הדגלים:

לכן גילה הכתוב שהיתה הסבה ברב מנינם ומספר אנשיהם לפי שבעת המלחמה הסכנה היותר עצומה היא בפני המחנה הקודמת כי שם על הרוב יבוא האויב להלחם, ולכן ישימו שם תמיד היותר גבורים ועצומים... ולכן היה לצד מזרח דגל מחנה יהודה ועמו יששכר וזבולון שהיה להם כל כך מהצבא שהיו עולים פקודיהם אל 186,400.

הדגל השני בגודלו היה דגל דן, והוא האחרון כי אולי יבוא האויב ויוזב בכל הנחשלים: "ומפני זה הושם דגל מחנה דן באחרונה... לפי שהיו לדן ולאשר ולנפתלי יותר צבא משאר הדגלים זולת דגל יהודה (157,600)". שני הצדדים האחרים, הקטנים יותר, נמצאים פחות בסכנה לשיטתו ולכן הושמו באמצע בזמן המסעות, מחנה ראובן עם 151,400 ומחנה אפרים עם 108,100.

לשאלה ב, מדוע עבר גד לדגל ראובן, משיב **האברבנאל**: "ולזהיות בני לאה ששה היה ראוי שיהיו מהם ב'

15 האברבנאל מעיר על צירוף יהודה, יששכר וזבולון דווקא: "ולא נתן שמעון תחת יהודה בהיות שמעון גדול ממנו, ולא היה ראוי שיהיה תחתיו". שוב: התורה מקפידה על כבוד האנשים ורגשותיהם עד לדקויות הקטנות ביותר.

16 הרמב"ן אינו מפרש על איזה חטא יש לכפר על שמעון ועל איזו גבורה מדובר. הש"ך מסביר: "דלפי שראובן היה בעל תשובה לכן הסמיך אליו את שמעון כדי שילמד ממנו ויעשה תשובה מומעשה זמרי ושתף מטה גד עמהם לפי שראובן ושמעון יש להם צד חולשה ראובן מצד מעשה בלחה ושמעון ממועשה זמרי ואינם כדאים לצאת למלחמה על כן שתף עמו מטה גד שהיה גבור שניא' גד גדוד יגודנו'... [גבורה פיזית]."

דגלים ואחד מבני רחל ואחד מבני האמהות. אך מפני שהוסר מהם שבט לוי לעבודת המקדש ושמירתו הוצרך לתת במקומו בכור שפחת לאה והוא גד.¹⁷ **האמרי נועם** מוסיף סיבה הקשורה לנחלות: "והבאור הוא דראובן ושמעון מנאן כסדר תולדותן ואח"כ מנה את גד לפי שעתיד להיות עם ראובן בנחלה מעבר לירדן".¹⁸

לשאלה ג, מדוע נמנה אשר לפני נפתלי, משיב **הראב"ע**: (במדבר א, כ-מג) והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשנים מנפתלי בעבור היות הדגל לבני שפחת רחל שם זאת המעלה לבן שפחת לאה [לפיים בזה את בן שפחת לאה שהיה תחת דגל של בן שפחת רחל].

לשאלה ד, מדוע החל בדגל ראובן ברשימה ז' ובדגל יהודה ברשימה ח, המשותף לכל המפרשים כפי שנראה הוא נתינת כבוד לראובן בהיותו בכור השבטים או בכור לתשובה.

חזקוני: "ויהיו בני ראובן – השבטים נמנו כאן זה אחר זה כסדר הדגלים ומתחיל מראובן הבכור אחריו יהודה ראש ואחריו אפרים ודן. וראובן בכור ישראל לפי שבמסע הדגלים היה יהודה ראשון ונתן טעם עכשיו שע"י שהיה בכור מונה ראשון".

מלבי"ם: "ויהיו בני ראובן – מבואר שמנאם לפי סדר הדגלים וא"כ היה ראוי להקדים דגל מחנה יהודה שנסע ראשונה רק מפני שראובן הוא הבכור חלקו לו כבוד להקדים דגלו במנין זה".

ספורנו: "בכור ישראל – שלא נפל ממעלתו בדיני שמים מפני תשובתו כענין ויהיו בני יעקב שנים עשר, בני לאה בכור יעקב ראובן (בראשית לה, כב-כג) אע"פ שנפל ממנה בדיני אדם".¹⁹

לשאלה ה, מדוע מקדימים לפעמים את אפרים למנשה ובמקומות אחרים מופיע מנשה לפני אפרים, משיב **הרמב"ן** (א, לב):

הקדים אפרים למנשה ויחס יוסף עליו וכן למטה בדגלים (פרק ב) כי היה בעל דגל והוא הבכור ואחיו משנהו כברכת יעקב²⁰ ועוד כי היו בני אפרים רבים²¹ מבני מנשה,²² אבל במנין השני בערבות מואב (במדבר כו, לד-לו) הקדים מנשה כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים²³ ולקחו נחלתם תחילה [זו סיבה נוספת להקדמת מנשה], וכן בנשיאי הארץ הקדימו (לד, כג-כד) ויחס יוסף עליו [מנשה – בגלל הנחלה שקבלו תחילה], אבל במרגלים²⁴ הקדים אפרים (יג, ח) אבל יחס יוסף על מנשה, "למטה יוסף למטה מנשה".²⁵

17 וכן בראב"ע ובחזקוני.

18 וממשיך האמרי נועם: "וא"ת אז היה לו לצרף גם שבט מנשה עם דגל ראובן שגם נחלתו עם נחלת ראובן ויש לומר שבוה אין להקפיד שהרי לא היה אלא חצי נחלת מנשה עם ראובן וטוב לנו לצרף שני בני רחל בדגל אחד מלשומם בשני הדגלים".

19 כך שמניין ראובן בראשונה הוא העדות מהקב"ה כי חטאו עם בלהה כופר לו בדיני שמים, כי ברור שעשה תשובה.

20 וכן בראב"ע. לפי סיבה זו צריך אפרים לבוא תמיד לפני מנשה, אך לא כך הוא, ולכן הוא מוסיף עוד פירוש.

21 ועיין גם ברשימה ג.

22 שהיו בני אפרים כאן 40,500 ובני מנשה 32,200.

23 מנשה היו 52,700 ואפרים 32,200.

24 ועיין להלן בענין המרגלים להסבר ייחוס יוסף למנשה או לאפרים.

25 וכן בבמדבר כו, כט (אחרי בעל פעור) סדר הדגלים נשמר אך מנשה הוקדם לאפרים, ומסביר החזקוני: "הקדים מנשה לאפרים לפי שמספר משפחותיו עודפות על משפחות אפרים ובמדבר סיני עודפות משפחותיו של אפרים".

בניגוד לסיבות ענייניות וטכניות של הרמב"ן מסביר הנצי"ב כי הקדמת אפרים או מנשה נובעת מנקודה רוחנית:

והבאור בזה דאע"ג שאפרים היה ראש הדגל זה משום שהנהגת המדבר היתה ניסית, ובוה גדול כח אפרים מה שאין כן מה שנדרשו להליכות העולם בדרך הטבע היה מנשה גדול מאפרים וע"כ היה במנין דפרשת פנחס מנשה קודם לאפרים משום דבכניסתם לארץ היה נוטה יותר להליכות הטבע ובוה מנשה קודם.

רשימה ט – חנוכת הנשיאים (במדבר ז) ו**רשימה י** – סדר המסעות (במדבר י): זהות לרשימה ח.

רשימה יא – שמות המרגלים (במדבר יג, ד-טז):

ראובן	זבולון
שמעון	(למטה יוסף) מנשה
יששכר	דן
אפרים	אשר
בנימין	נפתלי

רשימה זו היא המסובכת ביותר בתורה, ואין היא מתאימה לסדר הולדתם או לסדר גבירות ושפחות או לסדר הדגלים. קושי משני הוא הסבר ייחוסו של מנשה ליוסף כאן, בעוד שברשימה ז ראינו שאפרים מיוחס ליוסף.

הרמב"ן מסביר כי המרגלים נמנו לפי קריטריון רוחני:

מנה הכתוב השבטים לא לדגלים ולא כתולדותם ונראה שראה למנותם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם ואין מעלתם שווה אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובכבוד והקדים הנכבד הקודם במעלה כי מעלת עצמם מנאם לא למעלת השבט וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען הזכירם כפי המעלה ולא כתולדותם.²⁶

בניגוד לקריטריון הרוחני של הרמב"ן, **הספורנו** מציע קריטריון פיזי לסדר המרגלים: "ואלה שמותם – כולם חשובים איש על שמו מצד מעלתם והזכירם לפי זקנתם מפני שהיו אז שוים במעלה בפרט במנין השליחות לא כסדר השבטים ולא כסדר הדגלים".

ר' יעקב קמנצקי בספרו "אמת ליעקב" מקשה על הרמב"ן והספורנו, וזה לשונו:

כתב הרמב"ן... ולפי דבריו יוצא ששמוע בן זכור ושפט בן חורי היו גדולים במעלתן מכלב בן יפונה ויהושע בן נון וכפי הנראה כבר הרגיש הספורנו בקושי הדבר ולכן כתב דקחשיב להו לפי זקנתם אבל זה מופרך בודאי דעייך בסדר הדורות דכתב דכלב נולד ב' אלפים ת"י ובזמן לידת יהושע נחלקו אם נולד ב' אלפים שצ"ו או ב' אלפים ת"ו אבל עכ"פ נולד יהושע קודם כלב ואיך הקדימה התורה כלב ליהושע?²⁷

26 רשימה יג, במדבר לד, יז-כח.

27 ניתן להניח כי מידע זה לא היה בידי הספורנו.

בהמשך דבריו מציע הרב קמינצקי תשובה אחת לשתי הקושיות:

ונראה לי לישב דהנה הבאתי להם מה שכתב רש"י להלן בפ' דברים "ותקרבון אלי כולכם" – בערבוביה, ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים את הראשים, וכיון שכן גם בסדר שהביאן הפסוק נעשה ערבוביה,²⁸ ובאמת יראה שראובן ושמעון במקומם ומכיון שמשבט לוי לא בא שום שליח הרי לפי הסדר יהודה אח"כ יישכר שכן הוא סדרן של בני לאה ורק משם ואילך בא הערבוביה ובא שבט אפרים עם שליחו יהושע בן נון וראה משה תוצאת הערבוביה ולפיכך אמר קה יושיעך מעצת המרגלים ומעתה אין כאן קושיה.

לדעתו יש להבין את קושיית הרמב"ן והספורנו רק מיששכר ואילך, כי כפי שהסביר עד ייששכר נמנו כסדר הולדתם הרגיל, "ועל זה שפיר תרצו מה שתריך כל אחד לפי דעתו מפני שיהושע אפשר היה החכם מכולם וגם הזקן שבכולם מאפרים ואילך".

גם צרור המור עומד על הקושי בסדר הלא ברור. הוא מתקשה בהבנת דברי הרמב"ן ומציע:

אבל לפי הפשט אני אומר כי זה דבר הלמד מענינו כי אלו האנשים הלכו לתור את ארץ כנען לחבבה בעיני ישראל ואם כן סדר המנין מכאן לא היה אלא לפי מעלת א"י ולפי החיבה שחבבו אותה ולכן כל המאוחר מכאן הוא אשר אחרו פעמי מרכבותיו לא"י כמו גד שנשאר חוצה לארץ, ולפי שראובן היה הבכור²⁹ הזכירו בראשונה אע"פ שלא היה ראוי אחר שנשאר חוצה לארץ. ומפני כבוד יהושע הקדים אפרים ליבולון לפי שיהושע חבב את הארץ והנחילה לישראל ולפי שתכלית א"י היתה בשביל ביהמ"ק שהיה בחלקו של בנימין ועל כן הסמיך בנימין מיד אחר אפרים. והטעם שאחר למנשה לפי שלא חבב א"י ונשאר בארץ טמאה עם גד וראובן. והנה אחר שסיים את בני האמהות היה צריך לסדר בני השפחות לפי סדרם: דן נפתלי גד ואשר [אך] אחר דן סמך לאשר להאיר אורו והטעם שהקדים לאשר לפי שארץ אשר היתה מנועולה של א"י דכתיב (דברים לג, כה) ברזל ונחושת מנעולך ולפי שהוא שומר א"י על כן ראוי להקדימו ואחר שהזכיר את נפתלי הזכיר גד באחרונה כי כן ראוי לו שנשאר בארץ טמאה ולא רצה להכנס לא"י וזאת היתה בגידה גדולה...³⁰

מרכז הכובד בפירושו צרור המור הוא נושא ארץ ישראל מבחינה שבטית, ולא הסתכלות על המרגלים באופן אישי כפי שראינו במפרשים הקודמים.

באשר לקושי המשני, ייחוס אפרים או מנשה ליוסף, ראינו ברשימה² כי אפרים יוחס ליוסף, "לבני יוסף לבני אפרים", ואילו כאן "למטה יוסף למטה מנשה", וכן בבמדבר לד, כג (רשימה יג) – "לבני יוסף למטה בני מנשה".

הרמב"ן (א, לב) מסביר את ייחוס מנשה ליוסף בסיפור המרגלים: "והנראה אלי על דרך אגדה כי בעבור הדבה שהביא יוסף על אחיו ייחוס עליו מוציא הדיבה", כלומר תכונה שלילית משותפת של הוצאת דיבה גרמה לייחוס עכשיו את מנשה ליוסף, לפי שיטתו השנייה, "או שחלק כבוד לשניהם והיה די לאפרים בכבוד נשיאו" [יהושע בן נון].

גם צרור המור ראה בייחוס מנשה ליוסף גנות:

28 כלומר, הכתיבה בתורה משקפת ומצלמת את מצב העם באותו הזמן. הערבוב והבלבול בסדר מצלם את הערבוב והבלבול בעם.

29 כבוד לראובן ככבוד כבר הזכיר ברשימות קודמות.

30 צרור המור אינו מזכיר ומסביר את שמעון, יהודה ודן.

לפי שיוסף אמר והעליתם את עצמותי מזה אתכם וראוי היה לו לחבב את ארץ ישראל יותר ולהשביעו לאחיו שיעלוהו לא"י כמו שהשביעו יעקב ואם לא יניחום המצרים הרי אז יעלו רק את עצמותיו והמצוה שבאה לידו יקיימנה והוא לא עשה כן אלא אמר והעליתם את עצמותי וגופו נקבר בחוץ לארץ ומנשה בנו למד ממנו ונשארה בחוץ לארץ על כן ראוי שיהיו סמוכים בשלוה המרגלים...

כלומר, המשותף בין יוסף למנשה הוא חיסרון בחיבת א"י [לשיטתו], ולפי דבריו מתורץ היטב גם מדוע גם בחלוקת הארץ (פ' מסעי) הסמיך את יוסף למנשה, "כי כל מה שנוגע לנחלת א"י הרי הם שווים". היוצא מדבריו הוא כי בכל מקום שמדובר על חלוקת הארץ ייזכר עכשיו מנשה בצירוף יוסף ולא אפרים. בניגוד לרמב"ן ולצורר המור הדנים את יוסף לכף חובה ומסמיכים אליו את מנשה, **המשך חכמה** סובר להפך ודן את יוסף לכף זכות:

לפ"ד הטעם שהסמיך את יוסף למנשה לפי שהיה גלוי ברוה"ק למשה שמטה מנשה חציו יהא בעבר הירדן וחציו בארץ ולכן שלח איש מחצי השבט שחלקם בארץ ומחבבים ארץ ישראל וזה מידת יוסף שחבב את ארץ ישראל וכמו שאמרו במדרש שלא כפר בארצו ואמר גנב גונבתי מארץ העברים והעליתם את עצמותי מזה וכל זה לא הועיל.

על אף הדוגמה האישית של הסבא לא הלך הנכד בעקבותיו, לכן לשיטתו כשמדובר בחלוקת הארץ ברר משה גם כן את האיש שהוא מחצי השבט שחלקם בארץ, כי כן ראוי להיות המנחיל את ארץ ישראל, וזו מידת יוסף שחיבב את ארץ ישראל. אפרים לא נזקק לתזכורת של חיבת הארץ אך מנשה מקבל זהות בהצמדת שמו לשם יוסף בחלוקת הארץ בתקווה כי יושפע ממנה.

רשימה יב – מפקד בני ישראל אחרי חטא בעל פעור (במדבר כו):

ראובן	יהודה	מנשה	דן
שמעון	יששכר	אפרים	אשר
גד	זבולון	בנימין	נפתלי

בסדר זה נפגשנו ברשימה ז. השינוי שיש לתת עליו את הדעת הוא הקדמתו כאן של מנשה לאפרים, כפי שהסביר הרמב"ן (א, לב):

הקדים אפרים למנשה ויחס יוסף עליו (פרק א) וכן למטה בדגלים (פרק ב) כי היה בעל דגל והוא הבכור ואחיו משנהו כברכת יעקב, ועוד כי היו בני אפרים רבים מבני מנשה. אבל במנין השני בערבות מואב [כאן] הוקדם מנשה כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים³¹ ולקחו נחלתם תחילה וכן בנשיאי הארץ (לד, כג-כד – רשימה יג) הקדימו.

רשימה יג – נשיאי המטות לחלוקת הארץ (במדבר לד, יז-כח):

יהודה	אפרים
שמעון	זבולון
בנימין	יששכר
דן	אשר
מנשה (חצי)	נפתלי

ראובן וגד המקבלים נחלתם בעבר הירדן המזרחי אינם מוזכרים פה.

כיצד נסביר את הסדר כאן שאיננו לפי הולדתם, לפי בני גבירות ובני שפחות או לפי סדר הדגלים? **הרמב"ן** בנושא המרגלים (יג, ד) הסביר כי גם כאן מנאם למעלת עצמם ולא למעלת השבט: "וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען הזכירים כפי המעלה לא לתולדותם".

בניגוד לקריטריון האישי של הרמב"ן מציג **הרב הירש** שיטה עניינית הקשורה בנחלות הארץ: השבטים והנציגים נקראים כאן בשמם לצורך חלוקת הארץ. כדרך שהשבטים מנויים כאן כן נטלו את חלקם בארץ כי בסדר זה מדרום לצפון התיישבו השבטים בארץ זה בצד זה וזה אחר זה. יהודה, שמעון ובנימין – ישבו בדרום; דן, מנשה ואפרים – ביניהם בתוך; יששכר, זבולון, אשר ונפתלי – בצפון.³²

רשימה יד – סדר העמידה על הר גריזים והר עיבל (דברים כז, יב-יג):

הר גריזים	הר עיבל
שמעון	ראובן
לוי	גד
יהודה	אשר
יששכר	זבולון
יוסף	דן
בנימין	נפתלי

ראב"ע (יב-יג) מבאר: "על הברכה בני הגבירות, ועל הקללה בני השפחות, ואם יחסרו שנים [כי יש רק ארבעה בני שפחות] ובני לאה רבים, ונלקחו הגדול והקטן" [ראובן וזבולון].

החזקוני מסכים לקריטריון טכני זה אך מוסיף סיבה ערכית מוסרית (בעקבות חז"ל) המלמדת זכות על ראובן: "הגדול הוא ראובן לפי שהיה חשוד מבלהה וענה אמן על ארור שוכב עם אשת רעהו וידעו בודאי שלא פשע בדבר". כמו כן **ר' בחיי**: "כיון שבא משה והעמיד לכהנים, הלויים בהר גריזים ובהר עיבל והעמיד ראובן על הקללה ידעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי".

גם **לאברבנאל** סיבה טכנית המסתכלת על הנחלות: "לפי שראובן נתחבר עם גד בנחלתו וארצו לפיכך

32 כבר ראינו ברשימה ד בפירושו החזקוני הסבר לפי נחלות, וכן ברשימות ז ו-ח בפירושו האמרי נועם, וכן נראה להלן ברשימות יד, טו.

נתחברו שניהם בכאן גם כן". **צרוּר המור** בסוף דבריו מביא נקודה זו במבט השקפתי: "וכן צרף ראובן עם גד לומר שלהיות ראובן עם בני גד בחו"ל שהיא ארץ טמאה וארוחה ושמע לעצת גד שנא' ויאמר בני גד ובני ראובן (במדבר לה, כב) לכן צרף משה לראובן עם גד והקללה".

ומה לגבי זבולון: מדוע דווקא הוא עבר להר עיבל? **ראב"ע** טען, כפי שראינו, כי לקחו את הבכור והקטן, אך **אברבנאל** משיב: "הושם עמהם זבולון להיות הפחות מבני הגבירות", כפי שכתב **הרלב"ג** (שם): "והנה השבטים היותר נבחרים שם על הברכה ועל הקללה שם בני השפחות וראובן ג"כ לחסרונו³³ וידמה שהיה ג"כ שהיה זבולון פחות מבני הגבירות אחר ראובן".

כך שבניגוד לחז"ל, לחזקוני ולר' בחיי שדנו בזכותו של ראובן – הרלב"ג והאברבנאל רואים בהצבתו בהר עיבל גנאי.

הרב הירש רואה כאן פן חינוכי שונה בהסתכלות על השבטים, וחולק למעשה על הרלב"ג והאברבנאל: התורה ביקשה למנוע מראית עין של הבדל דרגה בין שני חצאים אלה (גבירות ושפחות) לפיכך העבירה את שבטי ראובן וזבולון, הבכור והצעיר בבני לאה, וצירפה אותם לשבטי בני בלהה וזלפה.³⁴

צרוּר המור מציג מהלך מחשבתי המסביר באופן כללי את הסדר וגם את הסדר החריג על הר עיבל:

אלה יעמדו לברך – לפי שהיו כולם בני גבירה וראויים לברכה יותר מאחרים ואע"פ שהיה ראובן לצד הברכה אחר שהוא בכור וראשון לכל הדברים לא רצה לעשות כן לסיבה ידועה... משום מעשה בלהה³⁵ והכניס לשמעון ולוי [להר גריזים, אם כי יכולנו לחשוב כי גם אותם יעביר להר עיבל משום שכך] לפי שהם אחים וכלי חמס מכורותיהם מצד הדין, לא רצה לתת להם יותר דין [הר עיבל, קללה] והעמידם על הברכה לבטל מהם חוזק הדין... יהודה הוא מלך ויששכר בעל תורה ויוסף ובנימין היה בחלקם משכן שילה וירושלים כי שם ציוה ה' את הברכה [ארבעת השבטים האלה נמצאים על הר גריזים בזכות אישיותם או המקדש].

צרוּר המור נותן עוד סיבה למציאותו של שמעון על הר גריזים: "וכן שמעון העמידו על הברכה לפי שלא היה בדעתו לברכו (בסוף ימיו) לא רצה להעמידו על הקללה".

כן גם ר' **בחי**: "וכיון שלא היה בלבו לברכו כי לא היה ראוי לברכה לא רצה לקללו בכאן לומר לו ארוך כנגדו שאם כן לא היתה לו תקנה".³⁶

צרוּר המור ממשיך ומסביר את מיקום השבטים על הר עיבל:

והעמיד על הקללה – לפי שציון ד' בני שפחות רצה לתת בן גבירה עם ב' בני שפחות ונתן לזבולון עם דן ונפתלי לפי שזבולון היה עמוד התורה ומקים ופרנס ליששכר [שבח לזבולון] ואחר שהוא עין החיים ראוי שיהיה עם אלו השנים לצד הקללה ליתן להם חיים ולכן לא סמך זבולון אצל ראובן [וכתב אותו בנפרד ליד דן ונפתלי], והעמיד לראובן עם גד ואשר [בן גבירה עם שני בני שפחות], לפי שהיה בכור מיוחד והיה בעל תורה באומרו "כוחי וראשיתי אוני" ואמרו אין כח אלא תורה [שבח לראובן], ולכן צרף ראובן עם גד ואשר להגן עליהם בתורתו כמו שצרף לזבולון עם דן ונפתלי.³⁷

33 לא ברור מה החיסרון – מעשה בלהה או נחלה בעבר הירדן המזרחי?

34 ועיין ברעיון דומה ברשימה ה: "ויוסף היה במצרים".

35 מבט שלילי על ראובן, כפי שראינו ברלב"ג ובאברבנאל.

36 כך שגם כשמענישים הדבר נעשה במידה ובמשורה, ועיין ברשימה טו.

37 כך שמבנה הפסוק א, ב+ג, ועוד א, ב+ג – בן גבירה עם שני בני שפחות, והסדר הפנימי בפסוק משמעותי מאוד.

המשך חכמה מוסיף נקודה לשונית מעניינת המחזקת את דברי צרור המור: בני הגבירות כתובים כולם ב- ו' – ושמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין, והשימוש ב- ו' מציין את השוויון ביניהם, בעוד שבהר עיבל כתוב "ראובן גד ואשר", כלומר אין שוויון בין ראובן, גד ואשר, וכן "זבולון, דן (בלי ו) ונפתלי", "מפני שראובן הוא בן הגבירה, וגד ואשר בני השפחה, וזבולון בן הגבירה, ודן ונפתלי בני זלפה... ומה שאמר זבולון הוא מקביל נגד ראובן, ופשוט".

רשימה טו – סדר ברכות משה לשבטים (דברים לג, ו-כד):

ראובן	זבולון
יהודה	יששכר
לוי	גד
בנימין	דן
יוסף=אפרים	נפתלי
ומנשה	אשר

הסדר הכללי של בני הגבירות ובני השפחות נשמר אך סדרם הפנימי אינו ברור, וכן שמעון אינו מוזכר כלל – מדוע?

הרמב"ן מסביר את סדר השבטים לפי עקרון הנחלה בארץ ישראל: או עלייה בגורל או שכנות בנחלה, דבר המתבקש דווקא כאן כיוון שבני ישראל נמצאים ערב הכניסה לארץ ישראל, ואלה דבריו:

וסדר זאת הברכה ברוה"ק על דרך נחלתם. החל מראובן כי לקח נחלתו ראשונה ועוד כי הוא הבכור³⁸ ומשה התפלל עליו שלא ימחה שמו בחטאו ולכן נתן לו בברכתו משפט הבכורה, ואחרי כן הקדים יהודה כי הוא הנוחל הראשון בארץ ולנגיד ממנו והוא העולה בתחילה למלחמה³⁹ ואח"כ ברך לוי החונים עם בני יהודה בירושלים ושם היו קורבנותיהם לרצון ואחר ברך בנימין שהיתה נחלתם עם בני יהודה ועיר ירושלים וביהמ"ק... ואח"כ ברך בני יוסף כי כן היתה נחלתם... ואח"כ השלים לברך בני הגבירות והקדים זבולון ליששכר כאשר עשה יעקב.⁴⁰ וכן נפל הגורל השלישי לבני זבולון והגורל הגיע לבני יששכר ואח"כ ברך בני השפחות דן נפתלי ואשר כסדר תולדותם והוא הדגל שלהם והקדים גד לכל בני השפחות כי לקח נחלתו עם ראובן.⁴¹ ⁴²

רש"י אינו מציע שיטה אחת להסבר הסדר כאן אלא מתייחס נקודתית לחלק מהסמיכויות: "וזאת ליהודה – סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם" – קשר ערכי ומוסרי; "לבנימין אמר – לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכו זה לזה וסמך יוסף אחריו, שאף הוא משכן שילה היה בני בחלקו" – סמיכות עניינית כשהחוט המקשר הוא בית

38 בנקודה זו מסכים הראב"ע.

39 כנ"ל.

40 ועיין שם (רשימה ד) בהסברים לעניין זה.

41 כשיטת הראב"ע בנקודה זו.

42 האברבנאל מסכים בעיקרון עם הרמב"ן: "אבל צפה ברוה"ק נחלת השבטים בארץ הנבחרת וברך אותם כפי חלקם ונחלתם ושמו עם זה כבודם ומעלתם בקדימה והאחור".

המקדש והמשכן. זבולון הוקדם ליששכר כדי ללמד שתורתו של יששכר על ידי זבולון הייתה סמיכות ערכית-רעיונית.

רש"י אינו מסביר למה הוקדם גד לכל בני השפחות, אך מסביר את הקשר בין גד ודן בצורה עניינית-גאוגרפית. דן אף הוא [בנוסף לגד] היה סמוך לספר.

באשר לשאלה ב – מדוע שמעון אינו מוזכר כאן:⁴³

רש"י: "שמע ה' קול יהודה – כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכתיו של יהודה ואף כשחלקו את א"י נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנא' מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (יהושע יט, ט) ומפני מה לא יחד לו ברכה בפני עצמו? שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשמים".

לשיטת רש"י קיבל שמעון ברכה רמוזה ולא נפקד מקומו מכלל ישראל, וכן בדברי **האברבנאל**: "ונראה אלי בזה ששמעון נתברך כאן באומרו ואמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תבואנו. כי שמע נאמר על שמעון כי כן אמרה לאה כי שמע ה' כי שנאה לאה".

ראב"ע חולק על שיטה זו:

יחי ראובן – הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדה היו שמעונים ומספר לעד⁴⁴ או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו. [ביכות אהרן זכה כל השבט לברכה] ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו.

לפי שתי שיטות הראב"ע שמעון לא נתברך.

הרמב"ן מתנגד בחריפות לשיטת הראב"ע כי שמעון לא התברך ומונה טענותיו אחת לאחת, כשהשורה התחתונה היא – "וחלילה שימנע משה מלברך את שמעון ולא ימחה שבט מישראל".

לשאלה מדוע אם כן לא הוזכר כאן שמעון עונה הרמב"ן, לשיטתו הקבועה במניין השבטים:

והנכון בעיני כי הכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק שנים עשר... ומשה ראה להזכיר ביוסף שני שבטים כמ"ש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה... והנה רצה לברך את לוי כי מברכתו יתברכו כל ישראל... והוצרך להשאיר אחד מן השבטים שאינם נמנים בשום מקום רק שנים עשר כנגד שנים עשר מזלות ברקיע ושנים עשר חודשים בשנה... והנה השאיר שמעון שלא היה שבטו גדול ולא היתה בו ברכת יעקב אביהם מרובה אבל חלקם ביעקב והפיצם בישראל והנה יתברכו גם מברכת שאר השבטים [לאו דוקא יהודה כשיטת רש"י והאברבנאל] אשר המה בתוכם.

סיכום

במאמר זה בחנו את סדר שמות השבטים בתורה והתברר כי שלושת הקריטריונים המרכזיים לרשימות השבטים הם: סדר הולדתם, סדר גבירות-שפחות וסדר הדגלים. קריטריונים משניים לסדר היו סדר נחלתם בארץ וסדר מעלתם האישית או השבטית. בעיות מסוימות שנתרו לאחור יישום הקריטריונים

43 ועיין גם ברשימה הקודמת בדברי ר' בחיי וצרוח המור.

44 מספרם ירד מאוד במפקד השני של בני ישראל – במפקד הראשון (במדבר א, כג) היו 59,300 ובמפקד השני (במדבר כו, יב) 22,200. גם נשיאם נהרג.

הנוכרים נפתרו בצורה נקודתית. גישות המפרשים מתחלקות לגישה עניינית-פרקטית מחד גיסא וגישה ערכית-השקפתית-מוסרית מאידך גיסא, כאשר לכולי עלמא ברור כי תורה היא ולימוד היא צריכה, ולא רק כל מילה בתורה יש לפרש אלא גם מיקום כל מילה.